

Людмила ФУРЦОВА,
учитель НВК
«Відкритий космічний ліцей»
м. Сімферополя

ШЕВЧЕНКІВ «ЗАПОВІТ»

Тема. Тарас Шевченко. «Заповіт» – твір, що єднає минуле, теперішнє і майбутнє. Історія його написання. Ідея єднання з рідною землею. Мрія про щасливе майбутнє свого народу, віра в нього.

Мета: розширити знання учнів про життя і творчість Т.Шевченка; ознайомити з історією створення «Заповіту»; вчити аналізувати ліричні твори, порівнюючи їх із перекладами; розвивати усне мовлення учнів, удосконалювати навички дослідництва та виразного читання; формувати інтерес до поетичного слова, повагу до праці перекладачів; плекати почуття патріотизму, національну свідомість.

Тип уроку: урок засвоєння нового матеріалу.

Обладнання: портрети Т.Шевченка та О.Твардовського, роздруки текстів «Заповіту» українською та російською мовами, мультимедійні презентації, чайнворд «Твори Т.Шевченка», фонозапис «Заповіту» (муз. Г.Гладкого).

ТЛ: ідея твору.

Методи і прийоми роботи: вікторина «Назва твору», словникова робота, учнівські повідомлення, прослуховування фонозапису, розгадування чайнворда, робота в парах, «Літературний волейбол».

Випереджувальні завдання: підготувати повідомлення про історію створення «Заповіту», біографічну довідку про Олександра Твардовського та інформацію про музичний твір «Заповіт».

Епіграфі: І мене в сем'ї великій,
В сем'ї вольній, новій,
Не забудьте пом'янути
Незлим тихим словом.

Т.Шевченко

Хто угледів в час безчасся
Сонце крізь тумани,
Той для люду рідним батьком
І пророком стане.

О.Олесь

Перебіг уроку

I. Актуалізація опорних знань.

Слово вчителя. Ім'я Тараса Григоровича Шевченка стало символом України. Якщо культурні надбання Росії уособлює ім'я Олександра Пушкіна, Польщі – Адама Міцкевича, Англії – Вільяма Шекспіра, то для українців у сфері культури знаковою постаттю є Шевченко – взірець мужності, патріотизму, великого таланту, сили духу.

Вікторина «Назва твору». Пригадайте назви творів, з яких узято ці рядки.

1. Було колись – в Україні
Ревіли гармати;
Було колись – запорожці
Вміли панувати. («Іван Підкова».)
2. Сім'я вечерея коло хати,
Вечірня зіронька встає.

Дочка вечерять подає,

А мати хоче научати,

Так соловейко не дає. («Садок вишневий коло хати...».)

3. Стан високий, лист широкий

Нащо зеленіє?

Кругом поле, як те море

Широке, синіє. («Тополя».)

4. Встає хмара з-за Лиману,

А другая з поля,

Зажурилась Україна –

Така її доля! («Тарасова ніч».)

5. Тече вода в синє море,

Та не витікає,

Шука козак свою долю,

А долі немає. («Думка».)

6. Неначе сонце засіяло,

Неначе все на світі стало

Моє... лани, гаї, сади!..

І ми, жартуючи, погнали

Чужі ягнята до води.

(«Мені тринадцятий минало...».)

7. ...І тьмою німою

Оповіє тобі душу,

Й не знати, де дітись,

І ждеш його, того світу,

Мов матері діти! («За сонцем хмаронька встає...».)

II. Мотивація навчальної діяльності учнів. Оголошення теми й мети уроку.

◆ Прочитайте перший епіграф до уроку. Коли вперше ви почули ці слова? Чи виконують нащадки волю поета?

◆ Висловіть своє розуміння другого епіграфа.

Учитель. Моляться за Україну вуста Шевченковими словами, і чути їх у кожному куточку України. І стоятиме воно на сторожі людини, доки в наших серцях житиме пам'ять про Пророка, Кобзаря – Тараса Шевченка. Людини, яка стала символом нескореності духу, неординарної творчої обдарованості. Його твори відомі у світі, вони перекладені багатьма мовами. Вірш «Заповіт», у якому висловлена щира любов до рідної землі, віра у свій народ, його майбутнє, відтворено 147-ма мовами.

III. Опрацювання навчального матеріалу.

Заповіт – документ, що містить розпорядження особи щодо її майна на випадок смерті; наказ, настанова нащадкам.

Проблемне запитання.

❓ У якому значенні вжито слово *заповіт* у назві твору? Відповідь на це запитання готуйте протягом уроку.

Повідомлення

про історію створення «Заповіту»
1-й учен. Листопад 1845 року видався мокрим,
вітряним, холодним. Шевченкові ця погода дуже

дошкуляла. Він працював у Археологічній комісії й постійно їздив селами і містами, змальовуючи старовинні церкви, монастирі, рідкісні будівлі.

Якось уранці поет виїхав із села В'юнище в село Андруші, в дорозі потрапив під дощ. Увесь день його лихоманило, а надвечір повернувся у В'юнище зовсім слабим. Довелося злягти в чужій хаті серед чужих людей.

Думки роїлися в голові, просилися на папір. Саме тоді він написав послання «І мертвим, і живим...» (14 грудня), твори «Холодний Яр» (17 грудня), «Давидові псалми» (19 грудня), «Минають дні, минають ночі...» (21 грудня), «Три літа» (22 грудня) та інші.

Про поетову недугу дізнався приятель – переяславський лікар Андрій Козачковський – і негайно перевіз його з В'юнищ до себе в Переяслав. У Шевченка почалося двостороннє запалення легенів. У той час мало хто видужував від цієї хвороби. Це знали як лікар, так і поет. Після 20 грудня Шевченкові погіршало, стан його був майже безнадійний.

Він лежав у чистій, теплій кімнаті й думав про свою останню годину, про долю України, про майбутнє рідного народу. В уяві поставав Дніпро, лани широкополі й села-писанки. Було боляче, що лишилися невиспіваними думи, що любов до земляків доведеться забирати із собою в домовину. Поета турбувала не так особиста смерть, як доля батьківщини. І захотілося сказати народові України, своїм друзям тепле, щире слово. Перемагаючи біль, підвівся й ослабленими руками запалив свічку. На папір лягли перші рядки:

Як умру, то поховайте...

Вірш написано на Різдво 25 грудня 1845 року.

2-й у ч е н ь. Шевченко не знав тоді, що ця поезія стане найпопулярнішою піснею, народним гімном, заклик до боротьби. Автор не думав ні про славу, ні про почесні, ні про можливу кару за свої сміливі думки, тільки хотів, може, востаннє, сказати народові те, що думав, що почував. То був його заповіт.

На щастя, міцний Шевченків організм переміг хворобу – і через два тижні він уже вирушив у путь на Чернігівщину за завданням Археологічної комісії.

Назва знаменитого вірша була не однаковою в різні роки і виходила не від автора. Ставши волею долі завершальним твором плідної для Кобзаря осені 1845 року, він був популярним у колі Кирило-Мефодіївського братства, серед інтелігенції, селян. Його переписували в десятках і сотнях примірників, передавали з рук у руки, вивчали напам'ять. Та найбільшого поширення набув «Заповіт» під час перевезення поетового тіла в Україну.

Надрукований уперше у збірці «Новые стихотворения Пушкина и Шевченко» (1859) під заголовком «Думка», він у наступних публікаціях мав назву «Завіщаніє» (у львівському часописі «Мета», 1863). Під заголовком «Заповіт» вірш з'явився в «Кобзарі» 1867 року. Припускають, що автор цієї

назви – Микола Костомаров. Сам же текст за життя поета зберігався лише в рукописних списках, щоразу змінюючись. Заголовок третьої публікації вірша в пізніших виданнях поетичної спадщини Тараса Шевченка став традиційним.

Учитель (*розповідь супроводиться мультимедійною презентацією*).

Водночасі Шевченків «Заповіт» став знаним і в інших країнах. Разом з віршами «Рече та стогне Дніпр широкий...» і «Думи мої, думи мої...» він був візитівкою митця, творчість якого сприяла формуванню нової літератури та її піднесенню на початку нової доби. Цим зумовлений великий інтерес перекладачів до поетичної спадщини Кобзаря.

1862 року з'явився «Заповіт» польською мовою (переклав Гожалчинський), 1868 року – сербо-хорватською (в інтерпретації Ніколіна), 1869 року – російською (переклад здійснив Гербель).

1870 року в Чернівцях вийшла і здобула популярність у Західній Європі книжка австрійського поета Йоганна-Георга Обриста «Тарас Григорович Шевченко». Вона вміщувала розвідку про життя і творчість Кобзаря та німецькі переклади його віршів високого громадянського та гострого політичного звучання, у тому числі й «Заповіту».

У червні 1918 року на сторінках тижневика «Вольная Беларусь» був надрукований перший білоруський переклад поезії під заголовком «Заповідзь», здійснений Макаром Кравцовим.

Перший переклад «Заповіту» російською зробив у 1862 році Михайло Михайлов. Зверталися до «Заповіту» й інші російські перекладачі. Та однією з найкращих вважається версія Олександра Твардовського.

Біографічна довідка (*у супроводі мультимедійної презентації*).

Російський поет Олександр Твардовський народився 1910 року на Смоленщині в родині сільського коваля. Поетичний дебют його відбувся в 1925 році: в газеті «Смоленське село» було надруковано вірш «Нова хата». У роки навчання у Смоленському педагогічному інституті виходять серія його нарисів «Колгоспноу Смоленщиною» і перший прозовий твір «Щоденник голови» (1932). Наступним етапом у творчості Твардовського стала поема «Країна Муравія» (1934–1936). Перекладав класику народів СРСР.

Основні твори: поеми «Василь Тьоркін» (1941–1945), «Дім біля дороги» (1942–1945), «За даллю – даль» (1950–1960), «Тьоркін на тому світі» (1954–1963), «За правом пам'яті» (1967–1969), збірка «Із лірики цих років» (1959–1967). Помер письменник у 1971 році.

Твардовський писав поезії й на українські теми: «Тебе, Україна», «Бойцу южного фронта», виявляв глибокий інтерес до України, її літератури та фольклору. З творів Тараса Шевченка, крім «Заповіту», переклав поеми «Гайдамаки», «Сова», баладу «Тополя», вірш «Тече вода в синє море...». Перекладав

твори Івана Франка, українські народні пісні. У статті «Поезія Михаїла Ісаковського» (1967) проаналізував російські переспіви Шевченка.

Переклад Олександра Твардовського вперше надруковано в газеті «Красный флот» (за 6 березня 1939 року) та журналі «Молодая гвардия» (№ 1 1939 року).

◆ Виразно прочитайте поезію українською, потім – російською мовою.

Заповіт

Як умру, то поховайте
Мене на могилі
Серед степу широкого
На Вкраїні милій,

Щоб лани широкополі,
І Дніпро, і кручі
Було видно, було чути,
Як реве ревучий.

Як понесе з України
У синєє море
Кров ворожу... отойді я
І лани і гори –

Все покину, і полину
До самого Бога
Молитися... а до того
Я не знаю Бога.

Поховайте та вставайте,
Кайдани порвіте
І вражою злою кров'ю
Волю окропіте.

І мене в сем'ї великій,
В сем'ї вольній, новій,
Не забудьте пом'янути
Незлим тихим словом.

Т.Шевченко

Завещание

Как умру, похороните
На Украине милой,
Посреди широкой степи
Выройте могилу,

Чтоб лежать мне на кургане,
Над рекой могучей,
Чтобы слышать, как бушует
Старый Днепр под кручей.

И когда с полей Украины
Кровь врагов постылых
Понесет он... вот тогда я
Встану из могилы –

Подымусь я и достигну
Божьего порога,
Помолюся... а покида
Я не знаю Бога.

Схороните и вставайте,
Цепи разорвите,
Злою вражескою кровью
Волю окропите.

И меня в семье великой,
В семье вольной, новой,
Не забудьте – помяните
Добрый тихим словом.

Пер. О.Твардовського

Аналіз поезії «Заповіт».

Бесіда

• Яким чином вірш передає стан поетової душі? (Усвідомлення поетом невідворотності власної смерті оформилося у віршований заповіт, у якому він висловив усі думки, переживання, що хвилювали його.)

• Як побудовано твір? (У формі монологу.)

• Яка тема поезії? (Оспівування свободи в умовах кріпосницької держави.)

• Яка ідея твору? (Заклик до боротьби проти несправедливого суспільного ладу – «порвати кайдани і вражою злою кров'ю волю окропити».)

Ідея – основна думка про зображені в художньому творі життєві явища.

• З яким проханням звертається Тарас Шевченко до українського народу? (Поховати його в Україні над Дніпром, звідки видно рідні простори.)

• Чи вірить поет у вільне майбутнє рідного народу? (Так. Вірою в майбутнє вільної України проіняте друге заповітне прохання письменника: згадати – пом'янути його у щасливіший час «в сем'ї вольній, новій».)

• Як ви розумієте слова «... а до того я не знаю Бога»? (Єдність поета з батьківщиною настільки міцна, що він навіть не допускає думки, що його дух здатний покинути рідну землю і полинути до Бога, перш ніж вона стане вільною.)

• Які незвичайні образи наявні в поезії? (Опоетизована могила.)

• Через які конкретні вияви постає перед читачем Україна? (Степ широкий, лани широкополі, Дніпро, пороги, кручі.)

• Який моральний заповіт залишив поет нащадкам? (Боротися за вільну батьківщину навіть ціною власного життя.)

• Як прагнення Шевченка виражають сутність його душі? (Вони засвідчують, що особиста доля поета нереплітається з долею народу, України.)

• Чому цей твір став усенародним гімном українців? (Вірш передає найзаповітніші мрії і сподівання народу – жагу волі.)

Гімн – урочиста пісня, прийнята як символ державної єдності; хвалебна пісня або музичний твір на честь кого-, чого-небудь.

• Назвіть вислови із твору, що стали крилатими. («Як умру, то поховайте...», «поховайте та вставайте, кайдани порвіте...», «не забудьте пом'янути незлим тихим словом».)

Порівняльний аналіз поезій.

• Які ефонічні засоби використовують поет і перекладач? (У першій строфі Шевченко нагромаджує голосні звуки «о», «у», «и», що створює атмосферу просторовості. О.Твардовському в цій частині тексту вдалося додержати такого ж асонансу. Перекладач зберіг і алітерацію у другій строфі, де повтор звуку «р» та шиплячих відтворює шум Дніпра, вітру, неспокою.)

• Чи зберігається в перекладі Твардовського лексичне значення слова «могила»? (Шевченко в «Заповіті» вживає його у значенні «курган, високий насип на місці давнього поховання». У Твардовського ж «могила» – «яма для поховання померлих». Перекладачеві в цьому контексті не вдалося точно передати авторську думку, емоційне забарвлення слова.)

• Наскільки вдалою є зміна епітетів у російськомовній версії? (У Шевченка «кров ворожа», а Твардовський розширив цю словосполучку епітетом «постылые» – «кровь врагов постылых», тобто тих, які набридли. Можливо, він використав це слово для рими, але твір від того не втратив первинної яскравості. Введення перекладачем епітета «старый» замість «ревучий» змінює лексичне значення його. Адже дієприкметник «ревучий» посилює закличну настроєвість вірша, а прикметник «старий» лише підкреслює давність української річки та всієї України.)

• Порівняйте римування в оригіналі й перекладі. (Автор вживає внутрішні дієслівні рими «поховайте та вставайте», «покину і полину», а в перекладі цього немає.)

• Чи додержує перекладач первинної пунктуації? (Твардовський намагається зберегти авторську пунктуацію. Три крапки в середині строфи підкреслюють схвильованість ліричного героя. Тире у третій і четвертій строфах звертає увагу читачів на те, чим може пожертвувати герой заради вільного життя своїх нащадків.)

• Оцініть художній рівень перекладу.

• У якому значенні вжито слово заповіт у назві Шевченкового твору? (Слово «заповіт» вжито у значенні «наказ», «заклик до дії».)

Повідомлення
про музичний твір «Заповіт»
(супроводиться мультимедійною презентацією)

1-й учень. Першим «Заповіт» Тараса Шевченка поклав на музику Микола Лисенко у 1868 році на прохання громадськості Львова, яка збиралася відзначити сьомі роковини від дня смерті поета великим концертом. Композиторові вдалося поєднати дух шевченківської поезії зі специфікою української народної пісні. Твір прозвучав у виконанні збірної хору львівської громади у рамках заходів на вшанування пам'яті Кобзаря.

Одночасно з Миколою Лисенком написав музику до «Заповіту» й галицький композитор Михайло Вербицький, проте особливого розповсюдження його твір не набув.

2-й учень. У 1870 році з'явилася нова, оригінальна мелодія «Заповіту», яка швидко поширилася Україною і стала популярною народною піснею. Написав її вчитель музики Гордій Гладкий. Пізніше її зрадагував Лисенко і видав у Полтаві Маркевич, не зазначивши автора, тому тривалий час вона вважалася народною. Хорові обробки її здійснили Яків Степовий, Кирило Стеценко, Порфирій Демущий, Олександр Александров та інші.

На текст «Заповіту» написано й музичні твори великих форм: кантати Василя Барвінського, Станіслава Людкевича, Бориса Лятошинського, Левка Ревуцького, симфонічна поема Рейнгольда Глієра.

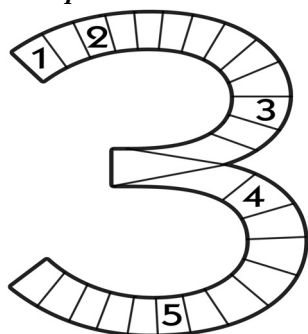
Загалом є понад 60 музичних інтерпретацій «Заповіту».

Прослуховування фонозапису «Заповіту»
(муз. Г.Гладкого).

❓ Чи вдалося композиторові досягти органічної єдності тексту і музики?

IV. Закріплення вивченого.

Чайворд «Твори Т.Шевченка».

Рекомендована література

1. Гордеева Л. Українська література. 7 клас : [плани-конспекти уроків] / Л.Гордеева. – Х. : Веста ; Ранок, 2002. – 272 с.

2. Жуковский В. Баллады и стихотворения / В.Жуковский / [сост., вступ. статья и коммент. В.Коровина]. – Москва : Худож. лит., 1990. – 382 с.

3. Заповіт Т.Шевченка. Мовами народів СРСР. – К. : Музична Україна, 1988.

4. Русская литература. Советская литература : [справ. материалы] / Л.Смирнова, С.Джанумов и др. ; сост. Л.Смирнова. – Москва : Просвещение, 1989. – 448 с.

1. «На панщині пшеницю жала». («Сон».)
2. Людина, яка живе в неволі. («Невольник».)
3. Поема про волелюбних кавказців. («Кавказ».)
4. Вірш-наказ українцям. («Заповіт».)
5. Балада про дівчину, яка перетворилася на тополя. («Тополя».)

Робота в парах. Поспілкувавшись із сусідом по парті, дайте письмову відповідь у формі роздуму на запитання «Чому вірш “Заповіт” не втратив своєї актуальності й нині?» Обсяг – 6–7 речень, час для виконання роботи – 5 хв.

V. Підсумки уроку. Оцінювання.

«Літературний волейбол». (Перше запитання ставить учитель одному з учнів, даючи йому символічний «м'яч». Відповівши, той ставить запитання іншому однокласникові, передаючи «м'яч», і т.д.)

Орієнтовні запитання

- Коли Шевченка викупили з кріпацтва? (22 квітня 1938 р.)
- Хто з російських діячів культури брав участь у звільненні поета? (Художник Карл Брюллов і поет Василь Жуковський.)
- Коли вийшла друком перша поетична збірка «Кобзар»? (У 1840 р.)
- За що заарештували письменника? (За участь у Кирило-Мефодіївському братстві.)
- У якому році поет повернувся із заслання? (У 1857 р.)
- Яким псевдонімом підписував деякі свої повісті Т.Шевченко? (Дармограй.)
- До якого жанру лірики належить вірш «Сонце заходить, гори чорніють...»? (До пейзажної.)
- Коли Шевченко створив «Заповіт»? (У грудні 1845 р.)
- Де автор написав його? (У селі В'юнища.)
- Хто перекладав цей твір? (Олександр Твардовський, Михайло Михайлов, Макар Кравцов та інші.)
- Хто писав музику до тексту «Заповіту»? (Микола Лисенко, Михайло Вербицький, Гордій Гладкий.)

Домашнє завдання.

Обов'язкове. Вивчити напам'ять вірш «Заповіт».

Середній рівень. Підготувати запитання до вікторини «Чи знаєш ти Шевченка?»

Достатній рівень. Підготувати повідомлення «Світові переклади творів Шевченка».

Високий рівень. Узявши за взірць твір Т.Шевченка, написати заповіт нащадкам.